

Postmodernitatea euskal narratiban: subjektuaren krisiaz

IRAITZ URKULO

Euskal literaturan doktoregiaia

Sarrera

Aldizkariaren aurreko zenbaki batean, egungo gizarte globala eragiten duen bizi-filosofia postmodernoan sakondu nuen («Postmodernitatea, gaurko mundurako filosofia berria», *Jakin* 185, 2011, 59-90)¹. Bideari jarraiki, baina aldi berean ikuspegia zabaltzeko asmoz, artikulu honek postmodernitate literarioari buruzko eztabaida interesgarria piztea bilatzen du. Oraingoan euskal literatura jotzen duten haize berriei sartzen uzteko txanda heldu da, euskal literaturako corpusak erakusten duen joera postmodernoa baieztatzeko unea, alegia.

Aurrekoan hasitako lanaren jarraipena izan nahi duen honetan, beraz, euskal postmodernitate literarioaz kontu teoriko batzuk laburki komentatu ondoren, zeregin kritikora pasatu naiz eta postmodernitatea XXI. mendeko bi narratiba-lanen analisi kritikoan aplikatu dut, fokua krisian omen dagoen subjektu postmodernoaren irudian jarrita. Teoriatik testu-praktikaren esparrura igaro nahi izan dudanez, hurrengo pausoa subjektu ezegonkor hori pertsonaia postmo-

derno berreraiki batean bihurtzean zetzan, kasu honetan euskal pertsonaia eroekin parekatuz lortu dena.

Postmodernitatea ikuspegi zehatz horretatik aztertzeo aukeratu ditudan obrak Gonzalo Etxagueren *Ahots bilduma* (Alberdania, 2003) eta Jon Martinen *Ero* (Elkar, 2008) dira, arrazoi argi bategatik: erotasuna dute biek gai nagusizat, esan bezala, abiapuntu aproposa iruditzen zaidana subjektu postmodernoak bizi duen errealitatearen krisia nabarmentzeko.

Kontzientzia nahastua, zatikatua, hipererrealitatea, simulakroa, erlatibitatea, balioen trukagarritasuna... Zalantzarik ez dago erotasunaren gaiak, bi liburu horietan islatzen den moduan, postmodernitaterako ateak zabalik uzten dituela; horixe da, hain zuzen, ikerlana burutzeko orduan erabili dudana planteamendua.

Postmodernitate literarioaren inguruan

Jarrera postmodernoak filosofian du jatorria; utopien porrota gertatu eta gero, gizartea interpretatzeko ahalegin gisa ulertu behar da. Hori horrela izanik, nola igaro da postmodernitatea filosofiaren esparrutik literaturara? Ezaguna da literaturak istorioak errealitatean kokatzen dituelako ideia. Literatura gizartearen eta pentsaera filosofiko berriaren isla den heinean, postmodernitateak kutsatua ere bada. Horrexegatik, kritikariek iritzi ezberdinak adierazi dituzten arren, ez dut uste postmodernitatea (berdin da literario zein filosofiko abizena eraman) modaren iragankortasun azkararekin pareka daitekeenik. Areago, esango nuke garaiko literatura aztertzeo planteamendu aberatsak luzatzen dizkigula, geroago testuen azterketetan frogatzeko asmoa dudanez.

Adierazpen artistiko orok txertatzen den gizartearen forma hartzen du; mundu ikuspegi berriak hiriaren eraikitze-prozesuan, giza harremanetan, subjektuaren definizioan, politikan edota filosofian eragiten duen era berean. Presentzia absentziagatik ordezkutzen du postmodernitateak, eraiketa

suntsiketagatik, monosemia polisemiagatik, bilketa zabal-kundeagatik... Postmodernitateak deseraikitzen duela diodanean, sortu ordez birsortzen duela esan nahi dut; hizkuntza literarioan ez dago baieztapen borobilik, horien gaineko ironia baizik, jolasak errepikapenera jotzen du etengabe, aukera guztiak agortu arte.

Nola postmodernitate literarioako lehen hurbilketan irakurlea nabarmentzen den

Idazle postmodernoa filosofoaren egoera berean aurkitzen da: ez dago idazten duen testu edo obraren gaineko arau murriztailerik, kategoria ezagunetatik at geratzen da, sailkapena, izatekotan, erabat askea eta zehaztugabea izanik. Paradoxikoki, idazleak, arau barik lan egitean, egindakoaren arauak zehazten ditu. Horrela uler daiteke Lyotarden (1979) esaldia: «obrak zein testuak [idaztearen] gertaeraren propietateak dauzka».

Ikuspegi horretatik, postmodernitate literarioari buruzko hausnarketan, modernitatearen amaiera eta jarrera berriaren hasiera bitartean, literatura egiteko modua birpentsatu behar da. Edonola ere, aspektu nagusi bat nabarmenduko nuke: irudikapen literarioa, mimetikoa, metaforikoa, estetika bidezko munduaren deskribapen berria.

Aristotelesen garaitik arte forma oro errealitatearen irudikapentzat ulertua izan da. Fikzioa artearen eta, ondorioz, literaturaren ezaugarri oinarritzkoenatarikoa da, eta horrek, mimesia barne hartzeaz gain, errealitateko material deskriptiboaren berrerabiltzea («metafikzioa», alegia) aintzat hartzen du. Metafikzioaren kontzeptua pixka bat gehiago argitzearren, hona hemen Jaime Alejandro Rodríguez idazleak (1995) emandako definizioa: «fikzioaren munduko islapena da, hau da, fikzioa den errealitatea deskribatzean datza; deskribapen metalinguistikoak, horrela ulerturik, fikzioan bertan fikzioaren berezko egiturez jardungo luke». Testu postmodernoa errealitatearen metafikzioak ageriko ezaugarri lin-

guistikoa azaleratzen du: errealtzat jotzen dena hizkuntzak eraikia da, itxura huts gisa baino existitzen ez den errealtate baten aurrean gaude, non guztia fikzioa den.

Bigarren kontzeptu funtsezko bat dago postmodernitate literarioan, aurrekoarekin lotuta: «autokontzientzia narrati-boa», fikzioa eraikitzekeko prozesuaren gaineko gogoeta egiteko gaitasuna dena. Autoreak, idazte-prozesuaz jabetuta, alderdi hori testuan esplizituki islatzen du. Irakurle postmodernoari idazlearen lanaren eta esfortzuaren berri ematen zaio diskurtsoan zehar. Bestalde, irakurleak bere irakurtzekeko modua aldatzeko beharra dauka, kontzientzia modernoak bultzaturiko ohiturekin errotik hautsi behar du, islatzen den munduaren aniztasunari, justaposizioari eta aldiberekotasunari ateak irekiz.

Izan ere, postmodernitate literarioan, simulazioa gauzatzeko, besteak beste, hurrengo baliabideak izango dituzte autoreek eskura: narratzailearen presentzia nabarmena, esperimentu tipografikoak, absurdoaren tratamendua, zikloen errepikapen amaigabea, testuan espazio eta denborarekin banatze/desagertzea, kontraesanak eta paradoxak, jarraitkortasun eza, gehiegikeria estetikoa, arbitrariotasuna, hutsune argumental zein diskurtsiboak, testuartekotasuna, generoen nahasketa...

Literatura postmodernoan diskurtsoari ziurtasun falta nabari zaio; narratzailea egiatik urrun kokatzen da; forman zein edukian irakurleak ez du homogeneotasuna espero behar, aitzitik, orekarik gabeko errealtate zatikatu batekin topo egingo du, autoreak hondamendiarekin lehian jarri duelako hain zuzen. Idazle postmoderno horrek irakurle modernoaren irudia atzean utzi nahi du.

Hartzaile pasiboaren garaia bukatu egin da, eta horrekin batera *continuum* narrati-boa, egiantza, pertsonaien deskribapen fisiko eta psikologiko sendoak... Errukia sentitzetik urrun, arauak ezabatuz, egiturak sinpletuz, interpretazio-askatasun handiagoa eskainiz edo munduaren eta testuaren irakurketen arteko mugak ezkatatuz, autoreak irakurleengan jokabide

berriak sortarazten dituzte. Horrela, irakurleak ordura arte modernitateak ukatutako garrantzia bereganatzen du. Irakurketa-prozesuan bere adimenak eta interpretatzeko gaitasunak ekoiztu ditzakeen testu posibleek osatzen dute obra. Edo, bestela esanda, literatura mota hori irakurle-gaitasunaren ondorioa da. Hori dela eta, postmodernitatea kritikatzan dutenek idazlearen arduragabekeria salatzen dute, jarrera erosoena, errazena aukeratzea leporatzen diote, non egilea, bere lanaren sortzaile absolutu gisa, erabat desagertzen den.

Idazleak zeinuak trebetasunez manipulatzan ditu eta irakurlearen esku uzten du deskodetzea, horrek edertasun estetikoaren ikusle moderno soila izatetik haraindikoko posizioa onartuz. Tradizioz jasotako irudi eta sinboloak deseraikitzean datza irakurle postmodernoarenekin betekizuna. Erreferentziatzeko ekintza bera problematiko bihurtzen da, mimesiak jada ez du gehiegi laguntzen irudiaren eta adieraren arteko lotura ezartzeko momentuan.

Testuinguru horretan, norbanakoaren irakurketan, interpretazio pertsonaletan oinarritutako kritika egitea aproposagoa iruditzen zait, irizpide orokor eta mugatuena zerrenda huts bat jarraitzea baino. Postmodernitateak berezkoa duen estilo eza, kontraesankorra badirudi ere, korrante artistiko berria da, batez ere, gaur egun ekoizten (sortzearen kontzeptua modernitatean agortu omen zen) den literaturan eragiten duena, non denak balio duen, eta guztia den artea.

Sistema ezarriaren bazterrean

Hiztegiaren begiratu gero, hurrengo definizioa aurkituko genuke «postmodernitate» terminorako: «razionalismoarekiko kontrajarpenean, formekiko arretan, indibidualismoan eta gizarte-konpromiso faltan datzan mugimendua»². Postmodernitatea, nire ustez, hiztegi-sarrera batek irudika dezakeena baino askoz gehiago da. Joera izatetik, egungo munduari aplikatu dakioken bizi-filosofia bihurtu zaigu. Razionalismoari eusten dion sistema eta, oro har, horretatik jasotako arau eta

ezarritako ideia oro arbuiatzen ditu; ulergarria da, beraz, postmodernitate literarioaren gaineko sailkapen bat proposatzeko orduan, egitura sendorik ez aurkitzea. Ikuspegi horrek sistematizazio logikotik ihes egin izanaren ondorioz, ezaugarrien zerrenda itxi eta zehatzak eratzea ezinezkoa gertatzen da; mugimenduak berak defendatzen duenaren, bere borrokaren helburuaren aurka jotzea litzatekeelako, errealitatearen kontzepzio berriak ordena kaosean oinarritzen baitu.

Ildo horretatik, Paul Austerri, *Gizona ilunpean* liburua aurkezten ari zela, elkarrizketa batean entzuna diot hurrengoa: «bakarrik gaude munduan, eta gizartean bizi gara. Gizartearen, gurasoen produktu gara, hizkuntza bera ere besteen-gandik ikasten dugu. Paradoxa handia da. ‘Bakarrik nago’ esaldia ezin da ulertu gizarte barik». Hitz horietan laburbiltzen da postmodernitatearen kontraesana; gizartean ezarritako moldeak hautsi nahi izanez gero, indibiduoaren sistemaren barrutiko baliabideak erabiltzera beharturik dago. Sistemak norbanakoaren proiektua aldi berean ahalbidetu eta deuseztatuko balu bezala jokatzeko du.

Baina, egoera nahasia izanez ere, kaos erlatiboa da hau. Egia da literaturan eduki apokaliptiko beldurgarriak aurkitzen ditugula, norberaren eta gizartearen identitateak zail konbina daitezkeela mundu birtualean... Zenbatezinak dira krudeltasunez idatziak edonolako bortxaz eta bestearen sufrimenduaz diharduten euskal obra narratiboak, bai errealitatearen isla onarturik, baita egiantzean oinarritutako fikzio gisa ere. Edorta Jimenezen istorioak, modernitateak, iluntasunaren ezkutuko mehatxuez ari zaizkigun bitartean, heriotzarekiko indiferentziaren adibiderik onena dugu Aitor Aranaren *Historia lazgarrian*; eta Ramon Saizarbitoriaren *100 metro* paregabea sailhestu ezinik, kanonaren erdigunera joz, hortxe aurki dezakegu Atxagak antolatutako basurde zuria-
ren ehiza. Ikusten den bezala, era askotako gizarte deshumanizatuak daude, bestalde, elkarren ondoan haz daitezkeenak. Subjektu hiritarraren ezaugarriarik deigarriena, hortaz, kaosera moldatzeko trebetasunean datza, hain zuzen.

Gonzalo Etxagueren eskutik sortutako *Ahots bildumaren* azterketan agertuko denaz zerbait aurreratzearen, protagonista sistemara makurturik dagoela hasiko da eleberria. Bostere ahalguztidunek Foucaultek (1982) formulatuaren moduko espazio itxi —zaindua ote?— kontrolatu batean ondo gordea dute, eta, gauzaki horren baitan, pixkanaka-pixkanaka bada ere, izaera ontologikoaren zalantza sortuko da, errealtatearen zentzua galduz joan ahala.

Baudrillarden mundu hipererrealean bakarrik gerta daitezke Che Guevara kamisetetan agertzeko ikono bihurtzea, edo Kuban nagusitzen den delitugintza eta txirotasuna ezkutatzea turismorako erakargarria den ikuspegia erakusteko. Psikiatrikoek eta espetxeek gizarte-jokaera asmatua garatu dute, ziurtasun eta babes faltsua eskaintzen zaie bertan halabeharrez dauden lagunei. Filosofia bera aplika dakioke gizarte askeari, jakin barik antzezlan erraldoi baten partaide dena. Subjektuak, testuinguru horretan, «ni» ezberdinak erabiltzen ditu, eskizofrenia jasateraino, benetan gaixorik egon ala ez.

Sistemaz kanpo sentitzen diren kolektiboaren egoera ezin hobeto azaltzen du Lozano Mijaresek (2007):

Indibiduoak ezin du kultura zehatz batek ezarritako kodigoe-tatik ihes egin, horiek mugatzen eta sailkatzen baitute pentsatzeko modua eta gure pentsamendua bera. Postmodernitatearen kontzepzio berriak ezarpen-metodoak saihestu behar ditu, baina horiek aplikatuz aldi berean.

Azken baieztapen horrek kontraesankorra badirudi ere, aurreko tradizio literario modernoarekin apurtzeko lehendabizi tradizio hori ulertu behar da, nahiz eta ukapen bortitza gauzatzeko lehen pausoa besterik ez izan.

Euskal postmodernitatearen hastapenetan barrena

Postmodernitatea kulturaren krisia dela onartuz, XX. mende bukaerako euskal abangoardia artistikoak mugimendu horren abiapuntutzat hartu beharko genituzke, besteak beste, garai historiko horretan hain beharrezkoak ziren burgesiaren

barnetik sortutako matxinada-itxurak burutu izanagatik. Izan ere, abangoardiaren aitzindarien artean nik gaur egun postmodernotzat joko nituzkeen idazle asko ezkututzen dira, hala nola, Bernardo Atxaga, Ramon Saizarbitoria...

Modernitate-postmodernitate bilakaeran, euskal literaturaz ari garela, niretzat obra batek eskuratzen du garrantzi osoa, inflexio-puntua ezarriz: *Etiopia*. Bernardo Atxagak 1978an argitaratua, modernitatearen azken iraultza poetikoaren barnean sailkatu arren, postmodernitatearen zantzuak ere biltzen dituelakoan nago, aldi literario berri baterako bidea irekiz. Esaterako, gero testu-azterketetan lasaia-go ikusi ahal izango ditugun ezaugarri ugari komunean dituzte modernitateak eta postmodernitateak, eta Atxagarengan ondokoak atzeman ditut: nihilismo eta ezereza, joko linguistikoa, isiltasun adierazgarria, komikotasuna eta ironia, absurdoaren aldarrikapena, iragana ukatzea, kausalitatearen arauak etetea, idazlearen «nia»ren absentzia, pertsonaien patetismoa, giro hiritarra...

Irakurlearen irudimena, egilearen fantasiarekin elkarlanean, garrantzia irabaziz doa, eta horren emaitza dira *Etiopiaren* bederatzi zirkuluetan zehar deskubritu beharreko mundu zatikatu eta zenbaitetan zentzugabeak. Atxagak obra horren bidez iraultza literarioa proposatzen duelakoan nago; izan ere, modernitatearen amaiera aurreko gogaipe poetikoa antzematen zaio istorioari. Hizkuntza poetikoa bera ezbaian jartzen da, eguneroko hizkuntzatik hasita, metafora berrietatik igaroz —«ekia ez da 220-60W gorbatadun / tigre funtzionala»—, azkenik, europar hizkuntzetako maileguetara jotzeko —txikleak-orange-citron, no comment—.

Nahiz eta zalantzarik ez egon obraren modernotasunaz (besteak beste, sinbolismoa eta dadaismoa ditugu horren lekuko), gaurko ikuspegitik irakurriz gero, *Etiopia* postmodernitateranzko bidaia gisa interpretatzen dut. Areago, bertako protagonista krisian dagoen egungo subjektuarekin lasai asko pareka daiteke. Bere sufrimendua, larridura, etsipena, iluntasuna eta bidean aurkituko dituen suizida eta gal-

tzaileen egoera ezaguna zaigu, beraz. Azken batean, Etiopiar daramana idealismo eta utopiatik aldentzeko burutzen den bidaia dramatiko da.

Gizonaren bizitzan badira babes bilakaerak, eta nagusia paradisuarena; era berean, bizitzak berak erakutsiko dio gizonari ez dela babesik. Tentsio biren arteko higidurak eraten du liburua: babesaren eske, eta babesaren ukapenaren artean. Bien artean, bortitz eta samin, argitzen da giza-izaera (Kortazar, 1985).

Modernitatetik gure etorkizun hurbilerantz proiektatzen den literatura gisa ulertuta, *Etiopiaren* gaineko Jon Kortazarren irakurketa horretan egungo euskal literaturak oraindik bizi duen bi aldien (modernitate-postmodernitate) arteko tentsioa ezin hobeto azalduz agertzen dela iruditzen zait. Atxaga gure egoera berean dago, ordura arteko mende-baleko tradizio filosofikoaren sinbologia den *anphora*-zati-txoak itsasten hasi edo betiko birrindu eta desertua handitu behar duen ez dakiela.

Subjektua krisian

Modernitatean errealitatea zatikaturik dago, kaosean murgilduta, baina adimen subjektiboak, kontzientzia sortzaileak antolatu eta bateratu dezake. Postmodernitatean, aldiz, subjektibitatea errealitate zatikatu horren pertzepzioari lotzen zaio. Edozein azalpen emateko ezintasuna onartu da eta, defentsa mekanismo gisa, ironia eta zinismoa baliabide ohikoak bilakatu dira. Esaterako, euskal literaturan zinismoz blai dago Katixa Agirreren *Sua falta zaigu* ipuin-liburua, eta Karlos Linazasorearen pertsonaiek ere (*Itoko dira berriak* eta *Glosolaliak eta beste* obretan batez ere) hala erakusten digute beren elkarrizketa absurdoen bidez.

Literaturak mimesian dihardu oraindik ere; gertatzen dena da erreferente barik geratu dela, ez dela gai errealitatea eta fikzioa bereizteko, errealitatea eta errealitate-irudia bata bestetik ezberdintzea ezinezkoa den bezala. Irudia eta errea-

litatea bat bera izanik, irudia gailenduz doa, eta errealitatearen kontzeptua suntsituz. Gure mundu postmodernoa ontologikoki ezegonkorra denez, literaturaren nahasmena erabat koherentea da errealitate berriarekin.

Gizarteak jasaten duen amnesia historikoak nostalgia sentimena sortarazten du subjektuarengan. Indibiduo-mailan denboran atzera itzultzearen desira gauzatzera laguntzen du nostalgiak. Horrenbestez, *Ahots bilduman*, haurtzaroa irudi eta estereotipoetan proiektatzen da; ez da inolaz ere islapen objektiboa. Iragan hiperreal batekin aurrez aurre jartzen gaitu autoreak, manipulatu izateko gauza dena alde batetik, baina beste aldetik narrazioaren argigarri izan dadin idatzitakoa.

Jon Martinen ipuinetan azaltzen diren pertsonaia eroek bizi dituzten egoerak ez dira barne-arrazoimenak gidatutako erabakien ondorio; subjektuarengan bildutako indar antizente arteko lehia zeharo arrazoigabetik emaitza harrigarriak irteten dira, horiek berehalakoak eta nahasiak izanik ere. Jon Martinen istorioak, azterketan ikusteko parada izango dugunez, interpretatuak izateko idatzi dira, irakurleoi psikologiaren munduan barna ibiltzeko aukera paregabea eskaintzeaz gain.

Subjektu postmodernoarean formulazioa aztergai ditudan bi liburuen protagonistengan biltzen da neurri batean. Nabarmena da oso erotasunak identitate psikologikoaren deseraikitzea dakarrela, eta horri lotuta dator inguruarekin (fisikoa eta besteekiko harremanak) lotura oro apurtzea. Eskizofreniko baten pertzepzioan arakatuko dugu, inkomunikazioa esperimentatzeko aukera ere egongo da, emozioen zatiketaz ohartu ahal izango gara, zentzua erabat galduko dugu, denboran eta espazioan zeharreko paranoiak biziko dira, buruaren eta gorputzaren banaketa sufritu beharko dugu... Subjektuaren krisiari gagozkiolarik, «nia»ren muturreko bilakaeran sakondu ahal izango da hurrengo atalean.

Subjektuarekin batera, denbora eta espazio narratiboak ere krisian erortzen dira, ez-denbora eta ez-espazio batean ko-

katuz. Liburuetan orainaldian harrapatu-rik, identitate-ezaugarri berezko barik, eraiki bezain azkar deseraikitzen den espazio heterogeneoa erakusten zaigu. Horren adibiderik garbienak lirateke aireportuak, gimnasioak... eta baita eroe-txeak ere.

Postmodernitate-zantzuen bila: bi eredu narratiboren azterketa

Garaiz kanpoko utopia borobila litzateke obra guztiz post-moderno-koa ekoiztea. Postmodernitatea ezaugarri gutxi bantzuen bidez atzematen da, irla txikiak testua den itsaso zabalaren erdian nabarmentzen diren bezala. Jarraian datozen azterketetan, beraz, elementu isolatuen bila abiatu beharko dugu, horiek aurreko tradizioarekin hausten dutelako edo, beste barik, modu berritzailean erabiliak direlako, irakurleak eta protagonistek, bakoitzak bere aldetik, aldiberekotasunaren, aniztasunaren, zuzengabekeriaren eta zatiketaren aurkako borroka burutu dezaten.

Jon Martinen *Ero*

Ero ipuin-liburu bitxia dugu Jon Martinek jorratzen dituen gaien aldetik. Benetan zaila suertatzen da maiz erotasun eta normaltasunaren arteko muga zehaztea, erokeriak tarteko direla. Jarrera zalantzati hori mundua itotzen ari den krisiaren erakusgarritzat har genezake; hain zuzen, kontakizunotan subjektuaren deuseztapena gauzatzeko formak dira planteatzen zaizkigunak. Gizartearen eta bizitzaren beraren ahulezia erakusten diguten gaitz psikologiko aniztan barrena garamatza autoreak. Hurrengo lerroetan, bada, postulatu postmodernistei eutsiko diegu istorioen eta, batez ere, pertsonaien azterketari ekiteko.

Indiferentziaz dihardu «Tribiala» izeneko ipuinak. Elkar-riketa batekin hasi eta bukatzen da, tartean deskribapene-tarako lekuri utzi barik. Minimalismo diskurtsiboaren bi-

detik sumatzen dugu idazlea. Azalpen argigarrien baliabidea deuseztaturik, pertsonaiak eta egoera bera (biak ez-denbora eta ez-espazioan kokatuak) enigmatikoak irudituko zaizkigu. Testuan barneratzeko ahaleginak, ordea, ez dauka inongo gogortasunik; istorio honetan funtsezkoena pertsonaien psikologia baita, azaleko irudikapena hori ere.

Tribiala da ipuinean ludikotasunaren kultua aditzera emateko modua, eta horrekin batera agertzen da helburu hedonista. Pertsonaiak jokoari, egoerari, bata besteari... erabat alienaturik atzematen ditugu. Ekintza esplizitu bakarra jolasa da, ipuina amaitzerako oraindik bukatzeke dagoena. Eta jolasa hizketaldiaren bidez adierazten zaigu, baina ez da hizketaldi bizia, are gutxiago beregaina. Hitz-trukaketa behartua dugu hori, esateko besterik ezean, tribialean eta «tribialtasunean» (adi izenburuaren hitz-jokora) aritzeko galderek dira elkar trukutzen dituztenak. Hitz-egite mekaniko horretatik kanpo, pertsonaiei kosta egiten zaie esaldi osoak ekoiztea, eskas eta beldurti betiere. Ez dago bestearen hitzez fidatzerik, ez baitago batere argi «hitzak zenbateraino diren esaten dutena eta zenbateraino esan nahi dutena» (21. or.). Bien arteko komunikazioa etenda nabari da momentu batez, alderdi hori oso agerikoa da gertatzen diren isilune deseroso ugariak kontuan hartuz gero.

Azkenean, hitzen eta horiek gordetzen dituzten sentimenduen bat-bateko irteera mihiaren askatze bortitzarekin lotuta dator. Komunikazioa gorputzaren bitartez gauzatzen da azkenean. Gorputzak pentsamendua gaingitzen du, oinazea eta plazera biltzen diren lekua izateagatik; hortik helburu hedonistaren ezaugarri postmodernoa. «Tantak» ipuineko protagonistak dioen bezala, «dena ukimena da; estimuluak [...] ohartu nintzen min fisikoaren bidez min psikologikoa estali nezakeela» (69-70. or.). Hortaz, sexua razionaltasunari aurka egiteko forma bilakaturik azaltzen zaigu hemen, ez omen delako «beti hain erraza izaten gauza logikoenean pentsatzea» (20. or.). Hala ere, jazarpen mugatua da, izerdia lehortu bezain laster amaitutzat ematen dena.

Tableroak jolas hutsalean berriro ere murgiltzera erakar-tzen ditu, zentzu zein helmugarik gabeko gurpil kaotiko bat bailitzan. Mutilaren neska-laguna datorrenean gauzek bere horretan jarraitzen dute, ez dirudi ezer gertatu denik han. Eta, egia esan, irakurleok ez gara ezeren lekuko izan, ez bai-tzaigu jolasa ez denik iradokizunetatik harago kontatu. Ipuin honetako ekintza bakarra, lehenago adierazi dudan bezala, tribialean aritzearena da. Izan ere, esplizitua denaren arin-tzeak irakurlearen interpretazioa behartzea bilatzen du, ho-rrek berebiziko konplexutasunik ez badakar ere jokoa aitzai-kia eta gorputza espetxe direnean. Azkenik, balioen trukaga-rritasunak, neska edo lagunarekiko indiferentzia absolutuak bizimodu-kontzientziaren ikuspegi kaotikoa luzatzen digute, pertsonaien anbiguotasun esentziala pentsamendu zein ekintza-mailako kontraesanen bidez agerian jarritz.

Berriki lurreratu den hegazkin bat. 160 bidaiari barnean. Eta honako esaldi hau entzuten da: «Bidaiarien segurtasu-nagatik, atek ez dira berehala irekiko. Mesedez, eseri zeuen lekuetan eta itxaron patxadaz» (27. or.).

Argumentu nahikoa tragedia burutzeko. Ez da besterik behar, azafaten diskurtsoarekiko konfiantza ezak biktimen irudimenari eragiten dio. Egiaren ziurtasuna eskuragaitza zaienez, zurrumurruek laster haren lekua hartzen dute. Te-rroristen bahiketa, gaixotasun tropikala eta koarentena... denetarik aurki daiteke hipotesien artean. Egoera garatuz doa, marmarra dagoeneko oihu bilakatu denean, ondokoa-rekiko mesfidantzak histeria kolektiboari bidea ematen dio, eta azken horrek indarkeria ahozko zein fisikoari.

Ezezaguna denaren aurrean daudela jakiteak erotu ditu bidaiariak, eta bakoitzak barnean daraman munstroa aska-tzeko beharra sentitu du. Izan ere, kamerek eskaintzen diz-kieten irudi bortitzei begira dauden psikologoek baino ez dakite hau esperimendu bat dela, zurrumurruen hedapena neurtzekoa. Baina bidaiariek, beraien zalantzan, arrazoa ere badute, haietako bi aktoreak baitira, zurrumurru-heda-

tzaile eta kaos-sustatzaileak hain zuzen. Bitartean, esperimentuaren txostena idazten ari denak irribarre zabala du aurpegian, besteen gaitzen aurrean indiferente eta guztiz arduragabe agertzen denaren keinua.

Gizartearen krudeltasuna eta justiziaren balio hutsa probatzeaz gain, «Segurtasuna» izenburua daraman ipuin honek errealitatea edo, hobeto esanda, errealitatea uste dugunaren birtualtasun atzemanezina nabarmendu nahi du. *Reality* formatuko baldintzapena bizi dute pertsonaiek. Inolako etikarik jarraitu gabeko prozedura honetan, Orwell eta Foucaulten erara ulerturiko espazio itxi kontrolatu batean kokatu dituzte. Honakoa, beraz, hegazkinaren barruko heterotopia dugu, non, erlazioan jartzeko inongo asmo barik, askotariko jendeak igarobidean topo egiten duen, erabat axolagabe. Jakinaren gainean daudenean ohartuko dira norbanakoaren identitatearen ahuldade eta ezegonkortasunaz, errealitatearen estatusa galtzean gailenduz doazenak, existitzearen beraren erronka abiatzarekin batera.

Eron badira bortizkeria eta krudeltasunaren bitartez subjektuaren identitatearen deuseztatze-prozesuaz diharduten ipuinak. Horietan, autoreak, indarra edo dena delakoa erabiltzeko orduan, bide eta helburu ezberdinak lantzen ditu:

- Besteen boterearen aurreko inbidiak bultzaturik burututako hilketa («Elurra»).
- Bere buruaren nahastean, alabari lixiba edaten ematen dion ama, umearen etsipenerako («Lixiba»).
- Neska-lagunarekin dauzkan eztabaidek eragiten dioten min psikologikoa gainditzeko bere burua ebakitzen duen pertsonaia («Tantak»).

Hurrengo ipuinak, «Txalupa» izenekoak, mundu ilun eta ezegaguneranzko bidaia-prestaketa kontatzen du. Bidaia Estibalitz irakaslea heriotzara eramango duena izango dela jakitean sortzen zaigu ikara, eta dezente areagotzen prestaketa, barku bat eraikitzean datzana, klaseko umeei egokituta-

ko betekizuna dela konturatuz gero. Beldur-mota bera da umeen gurasoak jotzen dituen, andereñoa ulertu ezinik. Heriotzaren gaiaren inguruan isiltasuna nagusitzen da, hori baita misterioa mantentzeko ezaugarririk garrantzitsua horrelako drametan.

Istoria ez dago erabat eraikia eta pistak lotzea irakurlearen esku utzi da hemen. Baina, berriz ere, zerbait funtsezko gertatzeaz dagoenean (heriotza baino funtsezkoagorik ote dago?) diskurtsoak ekintza eteten du bat-batean, gehiegikerian erortzeko zorian dagoela ikusirik idazleak adierazi nahi izandako gordintasuna leunduko balu bezala. Tragediaren muinera joz, heriotzarekiko maitasunaren apologia egiten da; horixe dugu iragankortasunaren kultura, zalantza barik. Hala ere, elementu serio guztiak alde batera utzita, ipuina erakargarria izateko arrazoia ipuina bera mugitzen den espazio sinboliko-metaforikoetan datza.

«Loturak» ipuina norberak bere sakonean gordetzen duen eta gutxien espero duenean gainezka egiten dion errealitateari ihes egiteko nahiaren inguruan harilkatzen da. Narratzaileak protagonistak egiten dituen hurrengo gogoeten partaide bihurtzen gaitu:

Maitasunean itsuki sinesten zuen lehen, baina esperientziak ez zion arrazoi eman. Konturatuta zegoen maitasuna deitzen diogun hori gezur polit bat besterik ez dela. Ez garela beste pertsona batez maitemintzen, pertsona horrekin gaudenean garenaz baizik. Eta elkarrekin bizitzaren kontua beharra dela, bakarrik ez sentitzeko beharra, funtsean; eta berak ez zuen jasaten besteren beharra sentitzerik (42. or.).

Maitasunetik eta, zehatzago, bere burua bestearekiko identifikatetik hasita, pertsonaia hori pixkanaka-pixkanaka mundura lotzen duen guztiarekin hautsiz doa: bikotea, familia, lagunak, herria, hiria, lana, dirua, arropa, gosea, egarria...

Jarrera horretan ideologia eta jakintza nagusien krisiaren aztarnak atzematen dira. Izan ere, erabat postmodernotzat joko nuke ondoko leloa: «Sistemak irentsi egiten ditu bere

aurka daudenak ere» (43. or.). Azkenean, postmodernitatea eta irteerarik gabeko bidearen ideia gogora ekarriz, askatasunaren lorpena amets soila baino ez omen da izan, begiak irekitzerako jada desagertua dena.

«Migel» krisiaren sakonean egokitutako subjektuaren irudikapena genuke. Eroetxean urteak daramatzala aditzera ematen zaigu, baita bere arazoak drogetan ibiltzearen ondorio direla ere. Ahotsak entzuten ditu, begirada zeharo galdua erakusten du eta automata gisa zigarroak bata bestearen atzetik erretzen ditu, hainbeste behar larrien falta arindu nahian. Hori dela eta, hitz egiteak on egiten diola dirudi, hitz-jario etengabeak bizitzari lotuago mantentzen duela, inkoherenteki lotuago gehituko nuke, agian.

Espazio arrotzean, irten ezinik, beharrak, faltak eta nahiak nahikoak ez balira, zintzo-zintzo norbaitek ezarritako tratamendura makurtzea geratzen zaio. Itxialdi-heterotopian agintzen duen boterearen diskurtsoaren adibidea da. Irakurleak pertsonaia eroa gizartetik kanpo uzten duten arrazoiengatik galdetzea bilatzen du idazleak honakoetan. Burmuin-barruko funtzionamendu okerrak aztertzeari, azken batean, misterioarekin topo egitea delako deritzogu interesgarri.

«Sareak» izeneko ipuin laburrak gaurko gizarte teknologiko-hedonistetan egoera arrunt bilakatu dena azaltzen digu. Neska bat ezezagun batekin oheratzen da tabernan elkar ezagutu duten gau berean. Ohekidea aldeztetik Interneteko txat batean berarekin hitz egindakoa da, nahiz eta hori, noski, neskari aitortu ez. Sarean mila identitate hartzeko gai den gizaki horri azkar iragartzen zaio konpromisorik gabeko sexu bila dabilela. Eta beste horrenbeste esan daiteke neskaz ere. Biek sexu-grinaz jota dauden galtzaile gisa dituzte haien buruak, haragiak menpean hartuak. «Hegalak», «Burbuilak» edo «Atzo» ipuinetan planteatzen den bezala, benetan zaila da gaur egun maitasun-harreman egonkor bat aurrera eramatea, gorroto edo desleialtasunean erori barik.

Protagonistak, bere ohean bakarrik esnatzen denean, ordea, ez du asean esperimentatzen. Behin eta berriz errepikatu nahi izango du sexu osteko lasaitasun goreneko sentsazioa, betierekoa ez dela jakinda, baina hala ere gurpilean bueltak eta bueltak emateari utzi ezinik. Gorputzaren bidez plazera lortzea da, hain zuzen, subjektu postmodernoaren obsesioetako bat; ipuinean teknologia berrien erabilerak elikatutako moral indibidual trukagarriarekin nahasia ageri dena.

«Ulertu» litzateke, estetika aldetik behintzat, Jon Martinen ipuinen artean bereziena, bitxiena agian. Interpretazioen aroan, hara non ziurtasun osoaren jabe omen den pertsonaia batekin topo egiten dugun. Bizi duen erotasunak zalan-tzarako bidea ixten dio. «Tribiala» ipuinari dagokion azterketan agertu den aipamenarekin erabat kontrajarrita, bereztat «esaten denaren eta esan nahi denaren arteko amildegirik ez dago» (62. or.). Ahotsen antolaketa aldetik, efektu jostagarria lortu du autoreak iraganaldiko lehenengo pertsonako narratzaile tradizionaletik orainaldiko bigarren pertsonara salto eginez bukaerako paragrafoetan; antza denez, diskurtsoa eroetxeko medikuei zuzentzen die.

Ildo beretik, ahotsen erabilera da azken ipuinaren («Hilko zaituen ipuina») alderdirik deigarrienetakoa. Idazlea da, edo idazlearen plantak egiten dituen narratzailea hobeto esanda, irakurleari modu zuzenean ari zaiona, editorearekin izandako liskarra azaltzen eta, batez ere, hiltzeko arrisku biziak ohartarazten. Gakoak, horrelakorik dagoela ontzat emanik, errealitate (argumentu) fabuloso batera darama irakurle txunditua. Egitura horretan, beraz, errealitate/fikzio dikotomiarekin jolasean, testuaren eraikitze-prozesua oso agerikoa da.

Ez da ipuinotan heriotzarekiko lilura azaltzen zaigun lehenengo aldia; ikusi dugun bezala, presente dago jada «Txalupa» ipuinean, izu bihurtua da «Geldi» kontaketa eta itxura hipererrealak hartzen du «Eza» deitutakoan. Bestalde, us-tezko ipuin hau generoaren barnean sailka daitekeenik

nahikoa zalantzazkoa da, originaltasunaren bila abiatzearen mugak (postmodernitatean mugez hitz egiterik baldin badago) zeharkatu direla baitirudi. Izan ere, bertan hurrengo aitortzen zaigu: «Ipuina, berez, ariketa psikologiko sinple bat besterik ez zen» (118. or.).

Autorearen asmo ludikoa argi dago azkeneko lerroetan eta, oro har, liburu osoan zehar. Azken batean, Jon Martinek berak bideratutako joko psikologikoan irakurleak parte har dezan bilatu du. *Ero* literatura-forma xumez osatuta dago: ipuin laburrak, zirriborro gisakoak... Adierazpen minimoak edonola ere, orri gutxitan harridura eta ezohikotasunaren efektu txundigarria lortu nahi dutenak.

Gonzalo Etxagueren *Ahots bilduma*

Eleberri honetan ederki ematen zaigu aditzera, pertsonaien eta bereziki protagonistaren esperientzien bitartez, eroetxeetan gertatzen den identitate indibidual eta kolektiboaren deuseztapena. Irakurtzeari ekin bezain laster konturatzeko gara istorioa inolako kokapen barik hasten dela, protagonistak lehenengo pertsonan hitz egiten badu ere, bere izena orri dezente aurrera egin eta gero baino ez zaigula aitortuko, medikuaren ahotik hain zuzen. Era berean, eguneroko bizitzaz egiten dituen hausnarketa etengabeek argumentua heterotopian eta ez-denbora batean gauzatzen dela adierazten digute. Eroetxea, hortaz, espazio heterotopiko argia dugu. Bertan eskala txikiko gizarte bat osatzen dute gaixo omen daudenek, hori mediku-agintariek ezarritako sistemaren araberrako errealitate-simulakroa izango da.

Marc Augé esan bezala, mota horretako identitate gabeko espazioek komunikazioa bultzatu beharko lukete. Baina, hasierako kapituluetan behintzat, ez dirudi protagonista inguruko gaixoekin harremanetan dagoenik; besteekiko erlazio pertsonala medikuarekin erdi derrigorturik mantentzen dituen elkarriketa laburretara murrizten da. Amaiera arte ez dugu atzemango pertsonaien arteko lankidetzarik, kon-

tzientziak baino gehiago bortizkeriak bideratutakoa ziur aski. Edonola ere, zalantzarik ez da eroek osatzen duten komunitatea harreman sozial zein emozionalek ez, baizik eta bakardade anitzek eraikia dela. Alferrik dira, hortaz, subjektu horiek espazio ordenatu, dimentsio arrazoitu batean kokatzeko ahalegin guztiak.

Ez-denbora dela eta, esan daiteke gure protagonista orainean harrapatu ageri dela, haurtzaroko trauma batek bahiturik. Diskurtoan ez du oraina iraganetik bereizten, azken hori aipamen gisa baino ez baita tartekatzen. Lehenengo lerroetan jada bere pentsamenduak etorkizunerantz proiektatzeko ezintasunaz ohartzen zaigu, hori bukaera arte eramango gaituen haria izanik: «Etxe hartan neraman bizitza ez zen aldatzen egun batetik bestera. Esan nahi dut egun guztiak berdinak zirela» (5. or.). Eroetxeko bizimodu laua azaltzeko, lakuaren metafora erabiltzen du zenbaitetan: «ez zegoen girorik laku batean geundela zirudielako. Esan nahi dut, lakuetan ez dagoela olaturik, ez olaturik ezta uhinik ere» (13. or.).

Iraganean gertatutako pasadizoak gutxi dira, eta orainaren argigarri gisa erabiliak betiere. Ondokoak lirateke, laburpen modura, Estepanek (horixe da protagonistaren izena) gurasoekin igarotako momenturik garrantzitsuenak biltzen dituzten pasarteak:

Txikia nintzelarik, neure burua etorkizunean irudikatzen nuenean, bada, hala ikusten nuen beti, orduantxe bertan nengoen bezala, pozik eta zoriontsu bizi bainintzen, eta, etorkizunari zerbait eskatzekotan, lasaitasun eder hura mantentzeko baino ez nion eskatuko. Bai, zoriontsua nintzen ni gurasoen baserrian, aske sentitzen nintzen (6-7. or.).

Ama oso zaharra zen eta harexegatik sufritzen zuen hainbeste. Alaia eta maitagarria izandako hura gogoan hartu eta pena handia hartzen nion halako tristezian ikusita. Ahotsek hiltzea zela onena aholkatu zidaten [...] Kontua da ama hil nuela, baratzean erabiltzen nuen aitzurrarekin hil ere, kolpe seko batez (11-12. or.).

Gustukoa zuen oso mediku jaunak aspaldiko pasadizo hura. Haren ustez, hura zen nire gaixotasunaren jatorrietako bat

[...] Gurasoekin bizi nintzela, aitak behin moxala oparitu zidan [...] Oparia jaso eta hiru hilabetera, gaixoak hanka apurtu zuen. Berehalakoan etorri zitzaidan aita, erremediorik ez zeukala eta sakrifikatu beharra zegoela esan zidan [...] Bertan hil zuen aitak moxala, aitzurraz hil ere; ondo baino hobeto zekien eta. Bizitza osoa mendian emana zuenez, bada, sufriarazi gabe hiltzen zituen galdutako abereak (38-40. or.).

Iraganera egindako jauzi horietan guztietan subjektuaren jarreraren inguruan gauza asko daude komentatzeko. Non-baitetik hastearren, aipaturiko azken pasartean pertsonaiak bizi duen orain eroaren arrazoia ematen zaigu. Moxalari gertatutakoan aurki dezakegu bere indarkeriaren iturburua, sufritzearen kontzeptu okerra eta gizakiak animaliekin parkeatzeko joera, eleberrian zehar sarri erabiltzen diren baliabideak. Gertaera horrek baldintzatzen du, hain zuzen ere, gerora burutuko duen amaren hilketa. Beste aspektu interesgarri bat haurtzaroko garaiarekiko nostalgia sentipena litzateke.

Lehenengo pasartean, protagonista baserriaren irudikapen hiperreal batean erortzen da. Hainbeste desiraten duen denboran atzera egitea ahalbidetzen dioten irudiak gogoratzen ditu. Horiek oroimenaren ondorio izan daitezke edo, aitzitik, irudimenarekin elkarlanean sortutakoak, ez baitago errealitatearen gaineko inolako ziurtasunik, subjektuaren buru nahasiaz fidatzerik ez dagoen bezala. Hurrengo lerroetan, esaterako, protagonista eldarnioan murgildurik atzematen dugu, oraina ordezkatzeko duen bere gogoaren araberrako iragan asmatu batean zeharo galduta, non hildakoek bizirik dirauten, dagoeneko ideal eskuraezin bihurtu zaion haurtzaroko baserri giro aldagaitzean elkarrekin egoitearen poztasun betierekoaz gozatzen:

Baserrira joan nintzen eta jendez beteta aurkitu nuen. Denak ama hilaren inguruan zeuden, eta buruan aitzurra sarturik bazeukan ere, ezetz esan nien gizon zuri haiei, ama ez zegoela hilik, eta arrazoia ere baneukan: bat-batean begiak ireki eta «seme maitia» esan zidan. Hura ikusita, gizon zuriak joan egin ziren eta ni amarekin bakarrik geratu nintzen. Pozik bizi izan ginen hainbat urtez, eta gero eta aldarte ho-

bean zebilen ama, aita etortzekoa zela esaten zuen etengabe, aieru hura bazeukala alegia, eta baita arrazoa izan ere; hilabete batzuk igaro, eta bertara etorri zitzaigun, bat-batean, joan zenean bezala. Eta ni gero eta txikiagoa nintzen, gero eta zoriontsuagoa, eta gau batean sukaldean afaltzen ari ginela, aita supituki bota zigun ea noiz itzuli behar zuen Ameriketara joandako nire anaiak, eta supituki nor eta anaia agertu zitzaigun atean. Hura poza, hura alegrantzia! Hurrengo goizean gelako leihotik begiratu, eta nire moxal maitia ikusi nuen zelaietan barrena trosta ederrean.

Hori guztia bizi izan nuen Etxe Zuriko ohe batean etzanda. Urteak eta urteak behar izan nituen hartarako, eta horixe izan zen esnatzeaz batera pentsatu nuena, ea zenbat denbora iragan zen (44-45. or.).

Itsasoaren metaforara itzuliz, etorkizunaren aurreikustea behin betikoz ukatu eta oraineko nahastearen berri ematen digu Estepanek:

Nik hala aurkitu dut beti nire burua, itsasoaren erdian, hurrengo olatuaren zain... Itsasoan etorkizuna ezinezkoa da; gu ez gara jainkoak, eta izatera, asmatu bai, baina hitzaren bizentzuetan. Nahikoa dugu geure buruari ur-gainean eustearekin (6. or.).

Hitz horiek subjektuak bizi duen egoeraren aurrean erabakiak hartzeko edota azalpen sendoak garatzeko ezintasuna agertzen dute. Horrela, besterik ezean, protagonista patuaren menpe ari da, bizitzak zer berri ekarriko eta nora eramango. Menpeko izateko jaioa dela dirudi, patuak ez ezik, buru barnetik agintzen dioten ahotsek eta min eragiten dion psikiatrak menpera dezaten onartzen baitu. Bere jarra besteei arrazoa ematea da, edo beste barik, guztietan bat datorrelako plantak egitea.

Esaten zuen guztiari arrazoa ematen nion nik; «bai, mediku jauna» esaten nion etengabe (38. or.).

Bere memelokeriak arreta handiz entzuten nituelako plantak egiten nituen, hala ikusita alegrantzia handia hartzen baitzuen gizajoak (9. or.).

Aintzat hartuko baninduen, koipearekin jarraitu behar, eta hitz politikak bata bestearen ondoren bota nizkion. Hitz falsuak ziren haiek, noski, baina nolabait bere aurrean merezimendua lortu behar nuen (19. or.).

Horixe genuke subjektu ahularen irudikapena, pertsonaia zatikatuarena, bere esperientzien isla baino ez, azken batean. Ezinezkoa zaio bere intimitatean arakatzea; elektroshocka jaso eta gero gorputza eta arima bateraezinik dabilta, zalantzetan erdi itota. Jarrera aldaketek eta itxura faltsuen bereganatzeak agerian jartzen dute «nia»ren esentzia aldakorra, suntsikorra hobeto esanda, ezegonkorra.

Jokabidean adierazten den pertsonalitate falta gainditzera ez du laguntzen eskizofreniko baten buru kaotikoa izateak. Hala ere, ezin diogu erru osoa gaixotasunari leporatu, bizitzaren beraren nahasmena hain garbia izanik testuinguru honetan, batez ere eroen altxamendua gertatu ondoko egoera kontuan hartuz. Edonola ere, egia da txikitatik ezin duela «ontasuna» eta «gaiztotasuna» kontzeptuen artean dagoen aldea atzeman, edo ez gehienok erabili ohi ditugun parametroetan behintzat; hortik dator, hain zuzen, maite omen dituenen aurkako indarkeria eta Etxe Zurira eraman izana sari gisa ulertzearena, bi adibide jartzearren: «Etxe Zurira joan ahal izatea ez zen erraza; horretarako nahitaezkoa zen merezimendu handia jasotzea. Nik neure ama hiltzeagatik lortua nuen...» (20. or.).

Ahots naturalak, bestalde, protagonistaren zentzua deuseztatzeko modu eraginkorra dira; hori bai dugula, zalantza bariarik, gaixotasunak eragindako menpekotasun moduen artean larriena, eleberrian dauzkan ondorioetara begiratzea besterik ez dago ohartzeko. Ahotsek bakardadea arintzen diote batzuetan, eta gehienetan bere inguruko norbait —ama, Manuel, Asier eta Marisa lagunak— hiltzeko agindu. Barne-komunikazioa, ikusten denez, oparoa bada ere, hutsune handia nabari da besteekiko harremanean, ulermen- zein diskurtso-mailan. Normaltasuna eztabaidagai, hurrengo pasartea esanguratsua da ildo horretatik:

Mediku jaunak gaixorik nengoela esaten zidan, oso gaizki nengoela, alegia [...] Harritzen ninduen oso hura bezalako gizon ikasiak halakorik esateak. Gainera, arrazoirik ez zeukala ere iruditzen zitzaidan. Han jende arrunta ni bezalakoa

zen, nor bere arazoekin noski, baina gehiengoa ginen; eta arraroak, bera, mediku jauna, eta zuriz jantzitako gizon triste haiek (8. or.).

Eleberrian zehar, bi diskurtso horien arteko tentsioa (langile vs gaixo, gehiengo vs botere-jabe, etab.) areagotuz doa. Pragmatikak ez du funtzionatzen, kontrako diskurtsoak direnean; horrexegatik, alde bateko eta besteko pertsonaiek ez dute elkar ulertzen, bakoitzak ezagutzen duen dimentsioa erreala den bakarra dela pentsatzen duelako, ziur aski. Horrela, isolamendurik latzenez dauden subjektuak ditugu, dagokien espazio heterotopikoan —eroetxean, alegia— kokaturik, mundu ezezagun biren arteko talka etengabea; nahi barik, unibertso ez ulertu baten biztanle bihurtu dira. Saio anitz tarteko, komunikazio-etena erabatekoa izanik, bukaerako gertakizunak lasterragotu baino ez ditu egiten.

Kasu honetan, eroetxeko hormen barruan biltzen da erreallitatearen zalantza, kezka ontologikoa ere barne hartuko lukeena. Pertsonaiak, eroak nahi bada, agintarien menpera azaltzen zaizkigu, espazio arautu horren araberrako hierarkiara (medikua eta gizon zuriak, hurrenez hurren) makurturik erabat. Errealitate faltsu eraikia da bertakoa, normaltasunean txertatu omen dena. Eta testuinguruak Foucaulten (1982, 1989) planteamenduetara eramaten gaitu halabeharrez.

Michel Foucault postmodernitatearen filosoforik garrantzitsuenetarikoa dela esan dezakegu, nahiz eta bera ados ez egon izendapen horrekin. Dagoeneko ondo dakigun bezala, korrante horrek absolutuen balioa eta izana ukatzen ditu. Alderdi teoriko zenbait erotasunari aplikatuz gero, Etxague-ren eleberria aztertzerakoan lagungarri gerta dakizkigukeen hainbat ondorio interesgarri atera zituen Foucaultek. Gogotsu ekin zion «erotasun» terminoaren bilakaera historikoa argitzeari, eta bere ahaleginei esker ezagutzen dugu, besteak beste, XVII. mendeko arrazoimen nagusiaren aurkakotzat hartu izan zela. Orduetik hona erabilera mantentzeko zergatia kultura guztiek onargarria izan daitekeenetik kanpo ge-

ratzen dena zehazteko sentitzen duten beharrearekin lotuta legoke.

Filosofo horrek historia ulertzen zuen, ez egia bakar eta unibertsal bezala, baizik eta boterearekin zerikusi handia duen historia gisa, horri dagozkion bilakaera natural eta eraikuntza-prozesuarekin. Historia eta egia botere-borroka terminoaren barruan ulertu behar direla defendatu zuen. Areago, haren ustez, gizakia aztergai duten zientzia guztiak —gure interesetarako, kontuan har ditzagun psikiatria eta soziologia— jakintza zaharra berrantolatzen duen bilakaera historikoaren emaitza dira.

Foucaulten ikerketek subjektua dute helburu; horregatik, ideal ezberdinetatik abiatuz hori sortzeko baliatzen diren mekanismo sozio-politiko aurrezarriak aztertzen ditu. Subjektu ahulen atzetik, beraz, gizartea gidatzen duen boterearen edo, hobeto esanda, horren jabe direnen arriskua atzematen du. Beretzat, ez dago botererik gabeko jakintzarik, eta alderantziz. Boterea jakintza ez bada ere, ezta jakintza boterea, horrek ez du esan nahi elkarreraginean aritzen ez direnik. Izan ere, batak ez du bestea barik funtzionatzen. Boterea jakintza nagusian oinarritzen da, eta jakintzak boterea du oinarritzat. Biek batera kontrolatzen dute errealitatea harilkatzen duen egitura soziala³.

Eroetxeak —Etxaguek irudikatutakoa barne— botere-modu horrek eragin ditzakeen manipulazio- eta menpekotasun-maila altuaren aparteko erakusgarri dira. Foucaulten hitzak aipatuz, «osasun-erakundeetan eta horietatik kanpo gaudenon arteko ezberdintasun bakarra da... gu gehiengoa garela. Haiek osatuko balute gehiengoa, barruan egongo ginateke». Planteamendu hori abiapuntutzat hartuta, teoria soziologiko oso bat garatu zuen desbideratze-heterotopiaz. Jada aipatu dugun bezala, boteretsuak dira normala dena eta ez dena erabakitzen dutenak. Era berean, gizarte bakoitzak bere modura defini dezake erotasuna eta, horren arabera, sailkapena dela eta, hainbat pertsona kategoria horretakoak bihurtu eta isolatuko dituzte. Botereak, normaltasu-

na, justizia, egia edota erotasuna mugatzeaz gain, jakintza ere baldintzatzen du.

Ildo berera dator, justu, lerro batzuk lehenago agertu den Etxagueren liburuko pasartea; istorioa kontatzen duenaren ikuspuntuak gehiengoa eroei ezarri badie ere. Nolako ikuspegia, halako interpretazioa, hortaz. Izan ere, idazleak interpretazio kontrajarrien jolasari eusten dio eleberri osoan, hori izanik egituraren zutabeetako bat.

Michel Foucaultek argi eta garbi adierazten digu aipatu berri diren kontzeptu horiek guztiak, naturalak eta sortzezkoak izatetik urrun, geuk ekoizten ditugula, boteretsuek kontrola mantentzeko erabil ditzaten onartuz eta, bide batez, ahalbidetuz. Hauxe litzateke, hain zuzen ere, erlatibismoan txertatutako jarrera postmodernoaren leloa: egia ez da existitzen, norberak beretzat (eta ez beste inorentzat) sortu behar du. Postmodernitatean egia bakarra egiarik ez dagoela da.

Zentzu honetan, hurrengoa dio Estepani buru barnetik ari zaizkion ahotsetako batek: «ulertzen dena beti eztabaidagaia da; eztabaidagaia eztabaidagarria da berez, eta eztabaidak zalantzak baino ez ditu pizten» (60. or.). Noski, ezin daiteke inor guztiz koherentea izan bizitzaren ikuspegi horrekin, absurdoan erori barik behintzat. Eleberriko bukaerari ikusten den bezala, Estepanek bere biziraupenerako jarrerara antzeztu baten alde jo beharko du. Kontsekuenteki, egia ezagutzen dutela diotenei kontrol-handinahia ezkutatzea egozten zaie; erotzeko psikiatra, kasu, ausarkeria bere ongizatearekin ordaintzera kondenatzen dutena.

Egiaren ordez hutsune bat egoteak errealitatearen azaleko egonkortasuna kolokan jartzen du istorioan.

Mediku jaunak [...] nire hitza kontuan hartu gabe, erantzun zidan eskizofrenia ez nuela sekula kenduko. Eta ni, jakina, batere kasurik egin gabe, esaten zuen guztia txorakeria hutsa iruditzen baitzitzaidan. Gainera, hura egia izanda ere, bost axola zidan niri, eskizofrenia delako horrek ez baitzidan batere kalterik egiten, nik behintzat ez nuen ezer berezirik narbitzen (41. or.).

Horixe dugu pertzepzio zatikatuaren adibidea, Estepanen-tzat errealitatea betidanik ezagutu, bizi izan duen hori baita —ahotsak entzuteari, algarei, hiltzeari etab. normala deritze—, medikuaren esperientziarekin alderatuta oso ezberdina dena, dudarik ez.

Ero-taldeak sistema ezarriaren aurkako jazarpena burutzen duen momentuan, agerian jartzen da indarkeriarekiko edo, zehatzago, heriotzarekiko jarrera axolagabea. Eta indiferentziaz gain, lilura da hemen, bigarren maila batean akaso, planteatzen den kontzeptua, bai besteei eragindako sufrimendu fisikoari, baita hiltzeko ekintza berari ere dago-kiena. Izan ere, pentsa dezagun zein den Estepanek iraultza gidatu nahi izateko abiapuntua: obsesio bat, *altzairuzko bo-latxoen makina*; eguneroko objektu arrunta baino ez dena, alegia. Tragedia bilatzen delako sentsazioa nabari da altxamenduaz diharduten pasarteetan.

Nahasgarria gerta dakioko norbaiti eleberriaren amaiera. Eta ez da gutxiagorako, protagonistaren pertsonalitatea hain irristakorra izanik, ez baitago jakiterik non duen horrek ekintza kontziente eta inkontzienteen arteko muga. Etengabe ari da iritziz aldatzen, ahotsen aginduei jarraiki; esate baterako, Asier eta Marisa hil eta berehala bere burua haien gorpuen gainean etzanda aurkitzen du, hilik daudelako negar bizian. Kontraesankorra da ere, eta bide batez aldez aurretik ikusezina, liburuko azken kapituluan hartzen duen rol sozial botereduna. Ordura arte patuaren menpe, erabat inkontzienteki aritu dela badirudi ere (hilketen kontuan eta), oraingoan oso kontziente antzematen zaio gizon zurien arropak janzten. Ezustean ongizate-kontzientzia esnatu zaiolako seinaleztat hartu beharko genuke? Edo, beste barik, autoreak bortxatutako egoera gisa ulertzea litzateke onena? Edonola izanik, horrelako aldaketek balioen trukagarritasunean pentsatzera eramaten gaituzte. Normaltasuna erlatibo baldin bada, beste horrenbeste subjektuaren izana; horrenbestez, lehengo biktimak ez du arazorik geroko borrero bihurtzeko.

Ondorio gisa

Gonzalo Etxaguek eta Jon Martinek, aztertu berri ditugun obren bitartez, errealitatek abiaturiko ihesa burutu dute. Horretarako, estrategia postmodernoa baliatu dira. *Ahots bilduman*, esaterako, fikzioa eta egiantza —ez naiz «errealitate» terminoa hemen aipatzera ausartzen— nahasi egiten dira kontaketa harrigarri («berezi», «bitxi»ren sinonimotzat har dadila) bat osatzeko helburuz. Horrez gain, bai ipuinetan bai eleberri laburrean, agerikoa da munduaren eta pertsonaia bakoitzari dagokion «nia»ren artean gertatu den apurketa bikoitza. Estepanen kasua bereziki adierazgarria suertatzen da, eskizofreniak jotako adimen eta pertzepzio eraldatuek errealitatearen zentzua galtzea dakarkiotelako. Eta istorioa, hori gutxi balitz, eroetxe barnekoak liburuan osatzen duen gizarte beregainaren funtzionamendua ziurtatzen duten arauak hautsiz bukatzen da.

Eron askoz lausoagoa da errealitatea eta fikzioa banatzen dituen muga, pertsonaiak erotasunaren eta erokeriaren artean mugitzen baitira ipuinotan. Hala ere, narrazioek inongo aurkezpen edota deskribapenik gabe zuzenean mamira jotzea, heterotopia espazio arruntekin nahastea, denboraren zehaztasunik ez agertzea... baliabide horiek guztiek irudikapen-mailako krisia azaltzen digute. Bestalde, postmodernitatea ezaugarritzen duen historiaren deseraikitzea, azken batean antzinako errealitateari uko egitean datzana, istorioaren garapenerako motibo nagusi bihurtua da Etxagueren eleberrian.

Analisian zehar ikusi ahal izan dugun bezala, bi lanetan garrantzi gehien hartzen duten ezaugarri postmodernoak ez datoz bat. *Ahots bilduman*, protagonista eroaren balio-kontzientzia trukagarriak indarkeria eta heriotzarekiko indiferentzia zilegitzen ditu, bukaeran ez da inolako gaitzespenik jasotzen protagonista eroa sistemaren barruan egokitu izanagatik. Protagonista botere sistemaren bestaldera pasatzen den momentuan sistemak jan, irentsi, babestu, gorde, kon-

trolatu, asimilatu izan balu bezala da. *Eron*, aldiz, beste eze-
ren gainetik, autorearen asmo ludikoa nagusitzen da, irakurle
aurkitzeko bidean.

Eta, bereizten hasita, diskurtso mota ezberdinak aurkitzen
ditugu obretan, aldi berean maila ezberdinetan eragina du-
tenak. Adibidez, Estepan eta psikiatraren arteko harreman-
netan, mediku-gaixo harreman linguistiko zailaz —mespre-
zua, errespetua, beldurra— ohartu gara; non pisu handia
hartzen duen medikuak, bere botere-diskurtsoaren bidez,
protagonista gaixoarengan sortarazitako menpekotasunak.
Eroko ipuinetan, ordea, diskurtso polifonikoa narrazio ba-
koitzeko protagonistaren barne-barnetik ateratzen dena li-
tzateke, amodio sakonenetik gorroto bortitzenera doan me-
lodia irregular baten moduko emaitza lortuz: maitasun
mingarrien oihua, konpromisozko hitz iruzurtiak, kexu isi-
lak ezkututzen dituzten esaldiak... Adierazgarritasunari be-
gira, Jon Martin idazle-bertsolariaren idazkeran, (ziur aski
kontrolaezina zaion) joera lirikoa oso nabaria da.

Topiko bat da pertsonaia eroak eta, oro har, absurdoa eta
irrazionala erabiltzea literaturan (izan ere, abangoardietatik
datorrigun tradizioa genuke, surrealismoarekin estuki lotu-
takoa), errealitatearen alde iluna lantzeko. Zein dugu, bada,
autore batek erotasunaren aldeko hautua egiteko arrazoia?
Erotasunaren erakargarritasuna zenbait faktoreri zor diegu.
Batetik, ez-ohiko irizten omen zaie eroetxean kokaturik dau-
den eleberriei; eta puntu honetan ezin da ahaztu postmoder-
nitate literarioak irakurleari eskaintzen dion garrantzia. Ha-
lako gaiek, bestalde, gizakia gizarte-sistema araututik kanpo
egotera —sentitzera— bultzatzen duten arrazoiak biziki in-
teresatzen zaizkigulako dute arrakasta. Azken batean, Etxa-
guerenean, krudeltasun nabaria eta haurtzaroko traumaren
bat tarteko, ez al du morboak bideratzen argumentua?¶

1. Ikerlan hau Eusko Ikaskuntzak emandako dirulaguntzari esker burutu da. Egilea Euskal Filologian lizentziatua da EHUn. Literatura Konparatua eta Ikasketa Literarioak masterra egin ondoren, egun euskal literatura garaikideari buruzko tesia idazten ari da. *El Correo* egunkariko «Territorios» gehigarri kulturean kolaboratzen du.
2. Gazteleraz dagoen RAEko hiztegiaren iturritik egindako itzulpen askea denez, hona hemen definizio originala: «*posmodernidad*. 1. f. Movimiento artístico y cultural de fines del siglo XX, caracterizado por su oposición al racionalismo y por su culto predominante de las formas, el individualismo y la falta de compromiso social».
3. Antzeko ideia azaldu da jada lan honetan (ikus Lozano Mijaresen formulazioa «Sistema ezarriaren bazterrean» azpiatalean).

Bibliografia

- Agirre, Katixa (2007): *Sua falta zaigu*. Donostia: Elkar.
- Aldekoa, Iñaki; Olaziregi, Mari Jose (2000): *Literatura Unibertsala (XVIII-XIX-XX. mendeak)*. Donostia: Erein.
- Arana, Aitor (2000): *Historia lazgarria*. Bilbo: Euskaltzaindia-BBK.
- Atxaga, Bernardo (1978): *Etiopia*. Santutxu-Bilbo: Pott Liburutegia.
- Augé, Marc (1998): *Los no lugares. Espacios del anonimato*. Bartzelona: Gedisa.
- (2001): *Ficciones de fin de siglo*. Bartzelona: Gedisa.
- Auster, Paul (2008): *Gizona ilunpean*. Irun: Alberdania.
- Baudrillard, Jean (1998): *Cultura y simulacro*. Bartzelona: Kairós.
- Etxague, Gonzalo (2003): *Ahots bilduma*. Irun: Alberdania.
- Foucault, Michel (1982): *Vigilar y castigar*. Madril: Siglo XXI.
- (1989): *Las palabras y las cosas*. Madril: Siglo XXI.
- Kortazar, Jon (1979): «B. Atxagaren 'Etiopia'». *Jakin* 10: 123-127.
- (1984): «'Etiopia'ren estiloaz oharrak». *Jakin* 31: 137-144.
- (1985): *Laberintoaren oroimena*. Donostia: Erein.
- (2000): *Euskal literatura XX. mendean*. Zaragoza: Prames.
- (2007): *Postmodernitatea euskal kontagintzan*. Donostia: Utriusque Vasconiae.
- Linazasoro, Karlos (2003): *Itoko dira berriak*. Irun: Alberdania.
- (2004): *Glosolaliak eta beste*. Irun: Alberdania.
- Lozano Mijares, M^a del Pilar (2007): *La novela española posmoderna*. Madril: Arco/Libros.
- Lyotard, Jean-François (1983): *La condición posmoderna*. Madril: Cátedra.
[Originala: (1979): *La condition postmoderne: rapport sur le savoir*. Paris: Les Editions de Minuit].
- (2001): *La posmodernidad (explicada a los niños)*. Bartzelona: Gedisa.
- Martin, Jon (2008): *Ero*. Donostia: Elkar.
- Olaziregi, Mari Jose (2002): *Euskal eleberraren historia*. Bilbo: Labayru.
- Rodríguez, Jaime Alejandro (1995): *Autoconciencia y posmodernidad*. Bogotá: Instituto de Investigación de signos e imágenes.
- Saizarbitoria, Ramon (1969): *Egunero hasten delako*. Donostia: Lur.
- (1976): *100 metro*. Donostia: Kriselu.
- (1976): *Ene Jesus*. Donostia: Kriselu.